TANULMÁNY

Az agrártámogatások hasznosulása a gazdálkodói jövedelmekben

Kovács Gábor

Kulcsszavak: agrártámogatások, támogatás-hatékonyság, jövedelemnövekedés, adófizetői és fogyasztói költségek.

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

Az agrárpolitika kiemelt céljai közé tartozik az agrártámogatások hasznosulásának növelése abban az értelemben, hogy a közvetlen támogatások az eredeti kedvezményezettek, a mezőgazdasági termelők jövedelmi helyzetét javítsák és ne a termékpálya más szereplőinél kössenek ki. A termelők jövedelmére azok a támogatásformák gyakorolják a legkedvezőbb hatást, amelyek a legkevésbé befolyásolják a piaci keresleti-kínálati viszonyokat. Ennek tudatában az elmúlt időszakban az Európai Unió egészében megfigyelhető, hogy a leginkább piactorzító hatású támogatástípusok (a termékkibocsátáson, valamint a változó inputokon alapuló támogatások) aránya lecsökkent. Ezzel szemben a piacot kevésbé befolyásoló, a termeléstől elválasztott (termelési kötelezettséggel nem járó) támogatások részaránya megnőtt. Ez a tendencia Magyarországon is megfigyelhető volt, de a helyzet így sem teljesen kielégítő. Számításaink szerint a 2006. évi közvetlen agrártámogatásoknak mindössze 52%-a gyarapította a mezőgazdasági vállalkozások jövedelmét. A legjobb hasznosulást (62%) a termelésről leválasztott, termelési kötelezettséget nem jelentő SAPS-támogatás tudta felmutatni.

BEVEZETÉS

A magyar mezőgazdaság támogatottsága (PSE)[1] 2000 és 2006 között átlagosan 495,2 milliárd Ft-ot tett ki (a költségvetési kiadások mellett ideértve az ártámogatást és az átengedett költségvetési bevételeket is), százalékosan pedig 22 és 35% között mozgott (PSE%, vagyis a mezőgazdaság bruttó bevételének ekkora hányada származott támogatásokból). Az EU-csatlakozás után valamelyest emelkedett a támogatottság: míg a 2000-03-as évek átlaga 24,5% volt, addig a 2004-06-os éveké 29,7%. Jóllehet a magyar támogatottsági mutató a 2004-06 közötti időszakban az uniós érték (34%) alatt maradt, nyilvánvaló, hogy így is nagyon jelentős összegekről van szó, s ezek minél jobb hasznosulása elemi érdek.

Az agrártámogatások hasznosulásával kapcsolatos aggodalmak azért indokoltak, mert kimutatták, hogy a támogatásra fordított társadalmi kiadásoknak (adófizetői és fogyasztói költségeknek) *je-*

[1] Producer Support Estimate: becsült termelői támogatás az OECD által kidolgozott módszer szerint.

lentős része el sem jut a termelőkhöz, vagy ha igen, akkor sem realizálódik üzemi többletjövedelemként!

Az okokat keresve nem kell feltétlenül gazdasági bűncselekményre gondolni, mert inkább arról van szó, hogy a költségek egy része szükségszerűen a támogatási intézkedések előkészítésére, végrehajtására és ellenőrzésére fordítódik, illetve a támogatások hatására megemelkedő földbérleti díjak, alapanyagárak, munkaerőköltségek stb. miatt a pénz a földtulajdonosokhoz, az inputok előállítóihoz, forgalmazóihoz kerül. Közvetve haszonélvezői lehetnek a támogatásoknak a felvásárlók, feldolgozóüzemek is, mert ha a támogatott termékek előállítása nő, akkor azokhoz az emelkedő kínálat következtében mérsékeltebb áron juthatnak hozzá. A támogatási rendszerben veszteségek, „elszivárgások" lépnek fel, amelyek miatt a támogatások számottevő része nem a megcélzott termelőkhöz kerül, hanem a vertikum mezőgazdasági termelést megelőző (alapanyag-előállító, eszközgyártó, földtulajdonos) vagy azt követő (nagy- és kiskereskedelem, feldolgozás, fogyasztás) fázisaiban csapódik le. Az előbbit fölfelé történő elszivárgásnak, az utóbbit pedig lefelé irányuló elszivárgásnak nevezhetjük.

Veszteség származik továbbá abból is, hogy a támogatások hatására a gazdálkodók nem a piaci szempontból optimális termelési szerkezetet és technológiai megoldásokat választják. Például korlátozzák bizonyos, piaci szempontból jövedelmező tevékenységek méretét, hogy üzemi erőforrásokat lehessen átcsoportosítani a támogatott termékek előállítására. Az így elmaradó jövedelem is csökkenti a támogatás hatékonyságát. Annak érdekében, hogy a támogatás előnyeit maximalizálni lehessen, a vállalkozások esetenként növelik a termelés intenzitását a támogatott ágazatokban (pl. egységnyi területre több műtrágyát, növényvédő szert, öntözővizet stb. használnak fel), ami ismét növeli a termék önköltségét.

A támogatások hatására a gazdák – kedvezőtlen feltételek bekövetkezésekor is – mindaddig fenntartják a termelést, amíg a támogatással megnövelt bevételek nagyobbak, mint a termelési költségek. Tehát adott esetben a termelést akkor is tovább folytatják, ha tiszta piaci körülmények között – a veszteségesség miatt – abba kellene hagyniuk. Így a támogatások hatékonysága azáltal is csökken, hogy egy részüket a termelőknek a veszteség pótlására kell felhasználniuk. Emellett lelassul a strukturális átalakulás üteme is.

Az agrárgazdaságtan *támogatás-hatékonyságról* (transfer efficiency) beszél az állami intézkedéseknek a mezőgazdasági jövedelmekre gyakorolt hatásával, illetve a bekövetkező veszteségekkel kapcsolatban. A támogatás-hatékonyság nem más, mint a mezőgazdasági termelők (támogatásból származó) jövedelemnövekedése és az ezzel összefüggő állami és fogyasztói (társadalmi) költségnövekedés közötti arány. Képlettel:

$$TH = \frac{\Delta TJ}{\Delta AFK} \bullet 100$$, ahol

TH= támogatás-hatékonyság,

TJ= termelői (üzemi) jövedelem,

AFK= az adófizetők és fogyasztók költségei.

Vagyis a támogatás-hatékonyság a termelői jövedelem változásának, valamint az adófizetői és fogyasztói költségek változásának hányadosa, amely változások a támogatás valamely csekély változtatásának hatására következnek be. A gyakorlatban ez a hányados mindig kisebb 1-nél.

Az agrárpolitika, s ezen belül a támogatáspolitika kialakítása szempontjából lényeges, hogy fordított kapcsolat áll fenn a támogatás piactorzító hatása és hatékonysága között. A termelők jövedelmére azok a támogatásformák gyakorolják a legkedvezőbb hatást, amelyek a legkevésbé befolyásolják a piaci helyzetet, míg a nagymérték-

ben kereskedelemtorzító támogatásokra fordított adófizetői és fogyasztói költségekből csak szerény részesedés jut a gazdálkodóknak (*Dewbre – Anton – Thompson, 2001*).

Az évek során az Európai Unió egészében megfigyelhető volt, hogy a leginkább piactorzító hatású támogatástípusok (a termékkibocsátáson, valamint a változó inputokon alapuló támogatások) aránya lecsökkent. Ezzel szemben a piacot kevésbé befolyásoló, a termeléstől elválasztott (termelési kötelezettséggel nem járó) támogatások részaránya megnőtt. Ebben az irányban tett határozott lépés volt az összevont gazdaságtámogatási rendszer (SPS) 2005-ben kezdődött bevezetése, illetve a 2004 után csatlakozott tagországok többségében alkalmazott egyszerűsített területalapú rendszer (SAPS). Tekintve azonban, hogy az ártámogatás (vagyis a vámok, intervenciós felvásárlás, exporttámogatás, importkvóták) szerepe még mindig jelentős az Unióban, s mivel ez a támogatástípus szükségszerűen egy bizonyos termék előállításához kapcsolódik, a jelentős piacbefolyásoló hatású termékspecifikus támogatások részaránya összességében változatlanul magas (2006-ban 49%).

A tanulmányban meghatároztuk a hazánkban alkalmazott főbb támogatástípusokhoz tartozó hatékonysági veszteségeket, annak érdekében, hogy reálisabb képet kapjunk a mezőgazdasági vállalkozások által ténylegesen megszerezhető jövedelmekről, és hogy a támogatáspolitikát a hatékonyabb megoldások irányába lehessen orientálni.

AZ ALKALMAZOTT MÓDSZER

A vizsgálatainkban alkalmazott módszer az OECD által kidolgozott – és általunk némileg továbbfejlesztett – viszonylag egyszerű eljáráson alapul (lásd *OECD, 2001b*), amely a valósághoz képest bizonyos egyszerűsítéseket tesz szükségessé, de ennek ellenére alkalmas a lényeges összefüggések bemutatására és reális eredmények kiszámítására.

Az alábbiakban – helytakarékosság céljából – mellőzzük a formális, matematikai képletekkel történő levezetést, ehelyett szóban vázoljuk fel a módszer lényegét.[2] Összefoglalva az történik, hogy megszerkesztjük a támogatás kismértékű (marginális) változása hatására bekövetkező termelői jövedelemváltozást, illetve a társadalmi költségváltozást leíró egyenleteket. Mindez néhány egyszerű (bár nehezen meghatározható) ökonómiai paraméter segítségével lehetséges: a termőföld, a munka és a tőke kínálatának rugalmassága, ezen tényezők költségeken belüli aránya, az agrártermékek iránti kereslet rugalmassága, valamint a kezdeti támogatási arány (lásd később). Az egyenletek megoldásával eljuthatunk a támogatás-hatékonyság értékeihez. Az eljárás egyes lépéseiben az alábbi tényezőket kell meghatározni:

1. A bevétel növekedése a támogatás emelkedése hatására. A termelő bevétele részben a piacon elért árbevételből, részben a támogatásból tevődik össze. A támogatás növelésével változatlan mennyiségű termelés mellett is növekszik a bevétel, de amennyiben a támogatás a termelés bővítésére ösztönöz, akkor a termelésnövekedés hatására is. A termelés bővülésének mértéke – a támogatásnövekedés mértéke mellett – a termékkínálat árérzékenységétől függ.[3]

2. A termelési tényezők hozadékának emelkedése. Feltételezzük, hogy a támogatásból származó bevételnövekedés, illetve az így előálló többletjövedelem a költ-

[2] A hivatkozott OECD-tanulmány a fontosabb támogatástípusokra vonatkozóan közli a részletes levezetést.

[3] Nyitott gazdaságban nem kell feltételeznünk, hogy a termelésnövekedés hatására a termék piaci ára csökkenni fog, mert a többlet exportálható, és – ún. „kis ország" esetén – ez a többletexport nem akkora mennyiségű, hogy a világpiaci árakat leszoríthatná.

ségarányoknak megfelelően osztható fel a figyelembe vett termelési tényezők (föld, munka, vásárolt álló- és forgóeszközinputok) között. Amennyiben a termelési tényezők (legalábbis részben) nem az üzem tulajdonában vannak, akkor a külső tulajdonosok (pl. földtulajdonosok, külső munkavállalók) tulajdoni arányuknak megfelelően részesednek a többlettámogatás hasznából.

3. A termelői (üzemi) jövedelem növekedése. A saját tulajdonban levő termelési tényezők hozadékának emelkedése sem gyarapítja teljes egészében a mezőgazdasági termelők jövedelmét. A támogatás megoszlása a termelő és a termékvertikum más szereplői között alapvetően a termelési tényezők kínálatának rugalmasságától függ. Minél nagyobb a termelő tulajdonában levő erőforrás kínálatának rugalmassága, annál nagyobb mértékű a támogatás hatására bekövetkező alkalmazkodás a szóban forgó tényező használatában és annál kisebb a termelőnél maradó támogatásrész. A csekély rugalmasságú termelési tényezők (pl. a termőföld) birtoklása viszont előnyös a támogatás hasznából történő részesedést illetően.

A termelési tényezők kínálata kétféle módon változhat: vagy változik az összes (pl. országos szinten) felhasználható mennyiségük, vagy pedig az üzemen (háztartáson) belüli hasznosítási lehetőségek közötti átcsoportosításuk vezet a kínálat változásához. Az első lehetőség a termőföld esetében elhanyagolható, de a másik megoldás már gyakoribb: pl. a gabonafélék termeléséhez adott támogatás növelése esetén növelhető az érintett kultúrák vetésterülete olymódon, hogy csökkentjük a kapásnövények, tömegtakarmányok stb. által elfoglalt termőterületet. Ez viszont nyilvánvalóan jövedelemkieséssel jár (allokációs vagy lehetőségköltség), ami elviszi a támogatásemelésből származó haszon egy részét.

A mezőgazdasági munkaerő esetében – különösen közép- és hosszabb távon – már elképzelhető mind az összkínálat növekedése, mind a belső átcsoportosítás hatására bekövetkező kínálatnövekedés. Egyéni gazdaságok esetében fontos kínálatnövelő tényező lehet egyes családtagok üzemen kívüli munkavégzésének mérséklése a mezőgazdasági munka javára. A fiatalok szakképzésének támogatásával, az átképzés lehetőségének biztosításával stb. a társas vállalkozások is sokat tehetnek a munkaerő megszerzése és üzemhez kötése érdekében.

A vásárolt álló- és forgóeszközinputok kínálatának rugalmassága is jelentősen függ a vizsgálati idő hosszától. Az inputok beszerzése az esetek többségében nem jelent gondot, a kínálat nagy rugalmassággal képes alkalmazkodni az igényekhez, bár ennek a folyamatnak is időszükséglete van, tehát a nagyfokú rugalmasság csak középtávon érzékelhető.

Az üzemi jövedelem növekedése a felhasznált termelési tényezők által eredményezett jövedelemnövekedések összege. Egy-egy erőforrás hozzájárulása az üzemi jövedelem növekedéséhez az alábbi egyszerű képlettel írható le általános formában:

$$\Delta NJ = 1/(1+e)\cdot\Delta B$$

ΔNJ, illetve ΔB jelenti az adott erőforrás hozzájárulását az üzemi jövedelem, illetve bevétel növekedéséhez, e pedig az erőforrás kínálatának rugalmassága. A nulla kínálati rugalmasság azt jelenti, hogy az adott erőforrás termelésben felhasználható mennyisége rögzített. Ha a kereslet iránta növekszik, akkor csak az ára nő, a kínált mennyiség nem változik. Amennyiben az ilyen erőforrás az üzem tulajdonában van, akkor a támogatásnöveléssel összefüggő hozadéknövekedés az üzem kasszájában marad. Minden egyéb esetben az erőforrás kínálatának rugalmassága szabályozza a támogatásnövelésből származó haszon megosztását. Az üzemi

jövedelem növekedése (egyéb tényezőket változatlannak véve) a támogatásnövelés hatására annál nagyobb (kisebb) lesz

- minél nagyobb (kisebb) a saját tulajdonú termelési tényezők által okozott költség aránya az összköltségen belül; és
- minél kisebb (nagyobb) a termelési tényezők kínálatának rugalmassága.

Más megközelítéssel azt mondhatjuk, hogy az üzemi jövedelem növekedése úgy számítódik, hogy a támogatásnövelés hatására létrejövő bevételnövekedésből levonjuk a földtulajdonosokhoz, az idegen munkavállalókhoz és az input-beszállítókhoz kerülő részt, valamint az allokációs költségeket.

Még egy további tétel levonására kell gondolnunk; arra, amely a mezőgazdaságot követő vertikális szakaszokba (felvásárlók, feldolgozók, kiskereskedelmi hálózatok, végső fogyasztók) átvándorló agrártámogatások összegét jelenti. Hogy ilyen jellegű hatékonyságromlás is létezik, azt egyrészt a támogatások hatására bekövetkező termelésbővülés árleszorító hatása, másrészt az élelmiszervertikum mezőgazdaságot követő szakaszaiban megfigyelhető nagyfokú koncentráció is valószínűsíti. A kialakult monopolhelyzet, illetve erőfölény lehetőséget ad a termelőknek járó felvásárlási ár csökkentésére vagy alacsony szinten tartására. A lefelé történő elszivárgás mérésére azt az eljárást választottuk, hogy meghatároztuk a belföldi felvásárlási ár és a világpiaci ár (vagy más alkalmas referenciaár) különbözetét és – negatív különbség esetén, vagyis ha a referenciaár volt a magasabb – ezt az eltérést tekintettük a mezőgazdasági termelőktől a felvásárlási árakon keresztül elvont támogatásnak. (Pozitív eltérés esetén a mezőgazdasági termelés támogatásáról van szó, amit végső soron a fogyasztók finanszíroznak.) Az elvont támogatás abszolút vagy százalékos értéke összeadható a fölfelé történő támogatáselszivárgásra számított hasonló értékekkel. Az eredeti többlettámogatás és az összesített elszivárgás különbözete jelentkezik üzemi jövedelemnövekedésként.

4. Az adófizetői és fogyasztói (társadalmi) költségekre gyakorolt hatás. Az adófizetők és fogyasztók támogatásokkal kapcsolatos költségei nagymértékben az alkalmazott támogatástípustól függnek. Ha pl. egy adott mezőgazdasági termék előállítói ártámogatásban részesülnek oly módon, hogy a magasabb belföldi árak érdekében a kormányzat importvámot vet ki a külföldről származó árukra, akkor két eset lehetséges: 1) az ország az adott termékből többet állít elő, mint a belföldi fogyasztás; ilyenkor a költségvetésnek (az adófizetőknek) exporttámogatást kell fizetni az exportálni kívánt mennyiség után a külföldi fogyasztók számára, hogy kiegyenlítődjön a belföldi ár és a világpiaci ár közötti különbség; 2) fordított esetben viszont (vagyis ha importra van szükség) a költségvetés vámbevételre tesz szert (negatív költség)[4].

Ártámogatás esetén a belföldi fogyasztókra is többletköltségek hárulnak azáltal, hogy a világpiaci árnál drágábban jutnak a termékhez. Ez azonban csak a költségek egyik része, a másik rész amiatt keletkezik, hogy a magas belföldi ár miatt a fogyasztásuk feltehetően kisebb, mint a kedvezőbb világpiaci árnál lenne. Ezáltal az ún. fogyasztói többletük[5] csökken.

Más támogatási konstrukciók esetében egyszerűbb is lehet a társadalmi költségek számítása. A területalapú támogatások növelése esetén pl. a hektáronkénti többlettámogatás és a hektárszám szorzatából adódik a társadalmi költségnövekedés.

[4] Természetesen a költségek kalkulációja során figyelembe kell venni a termelés változását is az ártámogatás hatására, ami a támogatott termék belföldi keresleti rugalmasságának függvénye.

[5] A fogyasztói többlet – egy termékegységre vonatkoztatva – a fogyasztók fizetési hajlandósága (az a legnagyobb összeg, amennyit készek lennének fizetni egy pótlólagos termékegységért, s amely megfelel a termék fogyasztásával járó határhasznuknak) és a ténylegesen fizetendő fogyasztói ár közötti különbség. A fentiekben a megvásárolt termékegységekre vonatkozó összegzett fogyasztói többlet csökkenéséről van szó.

Ha azonban a támogatásnövelés előidézi a támogatott termékek, termékcsoportok vetésterületének növekedését (gondoljunk pl. a GOFR-növényekre hazánkban), akkor a megnövelt területre fizetett támogatás is többletköltségnek minősül. Ráadásul a területnövekedésre vonatkozóan nem csak a többlettámogatást kell felszámítani, hanem az eredeti támogatást is (emiatt van jelentősége a korábban említett 'kezdeti támogatási arány' nevű változónak, ami a hektáronkénti támogatás és a támogatással megnövelt árbevétel támogatásnövelés előtti aránya).

5. A támogatás-hatékonyság meghatározása. Miután az előzőek szerint kiszámítható a már korábban bemutatott $TH = \Delta TJ/\Delta AFK$ képlet mindkét jobboldali tényezője, maga a támogatás-hatékonyság is meghatározható a különböző támogatástípusokra (piaciár-támogatás, inputtámogatás, földalapú támogatás stb.).

AZ INPUTADATOK BECSLÉSE

A támogatás-hatékonyság egyenletei az 1. táblázatban is felsorolt 11 paramétert tartalmazzák[6]. Első csoportjuk a termelési tényezők (föld, munka, álló- forgóeszközinputok) összköltségen belüli arányait tartalmazza (ezek együttesen 100%-ot adnak ki). Meghatározásuk a tesztüzemi adatbázis 2004-2006. évekre számított átlagadatai alapján történt. A termőföld költségeként a bérleti díjat[7], illetve a hektáronkénti becsült egyéb költségeket (mezeiút- és csatorna-fenntartási költség, műtárgyak értékcsökkenése és fenntartása stb.) vettük figyelembe. A munkaerő költségeként a személyi jellegű ráfordítások (bérköltség, egyéb kifizetések, bérjárulékok) szerepelnek, míg az inputok költségeit az anyagjellegű ráfordítások és az értékcsökkenési leírás adja.

Az erőforrások tulajdoni részarányát ugyancsak a 2004-06. évi tesztüzemi adatok alapján becsültük, figyelembe véve a saját tulajdonú földterületre, valamint az üzemi munkaerőre (a családtagok, illetve a társas vállalkozások állandó dolgozói) vonatkozó adatokat.

Az erőforrások, illetve a termékek kínálati rugalmasságára vonatkozó adatok ki-

I. táblázat

A változók áttekintése

Változó	Leírás	Viszonya a támogatás-hatékonysághoz
Költségarányok		
s_n	termőföld	pozitív
s_l	munkaerő	pozitív
s_c	inputok	pozitív
Az üzem tulajdoni részaránya		
n_r	termőföld	pozitív
l_r	munkaerő	pozitív
Kínálati rugalmasságok		
e_n	termőföld	negatív
e_l	munkaerő	negatív
e_c	inputok	negatív
ε_s	mezőgazdasági termékek	pozitív
Kezdeti támogatási arányok		
Op	output-támogatás	negatív
Ap	területalapú támogatás	negatív

Forrás: OECD, 2001b nyomán

[6] A támogatás-hatékonyságra vonatkozó számításokat a 2006. év közvetlen támogatásaira (SAPS és top-up) vonatkozóan végeztük el. Mivel a top-up támogatások ágazathoz (ágazatcsoporthoz) kötöttek, egyes paraméterek értékei ágazatonként is eltérőek.

[7] A bérleti díjat, mint lehetőségköltséget, az üzemi tulajdonban levő terület után is felszámítottuk.

alakításánál figyelemmel voltunk a korábban említett megfontolásokra, illetve – hazai becslések híján – külföldi példákat vettünk segítségül (legnagyobb mértékben az *OECD, 2001a* kiadványra támaszkodtunk). A kezdeti támogatási arányok becslése a (2006-ot megelőző) 2005. év hazai feltételeit figyelembe véve történt. A referenciaárak számítása során a referenciaárakat – az OECD módszertannak megfelelően – korrigáltuk a hazai és a referenciapiacok közötti szállítási és kezelési költségekkel.

A TÁMOGATÁS-HATÉKONYSÁG ÉRTÉKEIRE VONATKOZÓ SZÁMÍTÁSOK EREDMÉNYEI

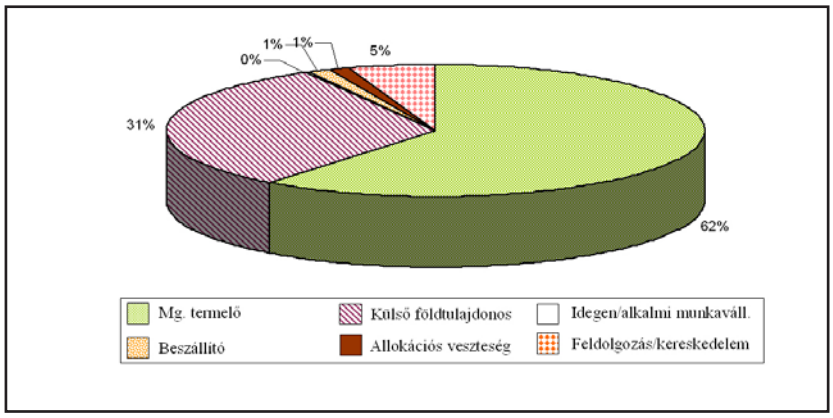
A magyarországi feltételekre vonatkozó támogatás-hatékonysági számításokat a 2006. évi SAPS-támogatásra és a fontosabb termeléshez kötött kiegészítő nemzeti támogatásokra (top-up) vonatkozóan végeztük el. Ehhez egy EXCEL-modell került kialakításra, amely a korábbiakban ismertetett eljárásmód alapján működik. A továbbiakban először külön-külön bemutatjuk az egyes támogatástípusokra vonatkozóan kapott eredményeket, majd közöljük az összes figyelembe vett támogatás hatékonyságának együttes eredményét.

A *SAPS-támogatás*, mint közismert, termelésről leválasztott egységes területalapú támogatás. A jogosultság megszerzése nem jár termelési kötelezettséggel, ezért a termelésre gyakorolt hatása viszonylag csekély. Hatékonysága várhatóan magasnak bizonyul, viszont termeléspolitikai célok elérésére nem használható.

A támogatás piaci szereplők közötti megoszlását az 1. ábra szemlélteti.

1. ábra

A SAPS-támogatás megoszlása

Forrás: saját szerkesztés

A SAPS-támogatás 62%-a a mezőgazdasági üzem jövedelmét gyarapítja! Ez igen kedvező arány, annak ellenére, hogy a támogatás földterülethez kötöttsége miatt, valamint a hazai viszonyokra jellemző magas földbérleti arány következtében a támogatás jelentős haszonélvezői a külső földtulajdonosok is. Az ő támogatási részesedésük 31%-os. Jelentősebb mértékben még a mezőgazdaságot követő fázisok (kereskedelem, feldolgozók, fogyasztók – lefelé történő elszivárgás) részesülnek a támogatás hasznából (5%), míg az input-beszállítók (1%) és az idegen/alkalmi munkavállalók többlethaszna csekély (0,5% alatti). Elhanyagolható az ún.

allokációs veszteség is (1%), ami a támogatás termeléstorzító hatása miatt keletkezik (keletkezne): az erőforrások a támogatott termék előállítására csoportosítódnak át, miközben korlátozni kell más, a torzításmentes piacon versenyképesebb egyéb termékek termelését.

Az elvégzett számítások arra is rámutattak, hogy a SAPS-támogatás esetében a mezőgazdasági termelő tulajdonában levő erőforrások (föld, munkaerő, saját ráfordítások) közül gyakorlatilag teljes egészében a föld hozadékának tekinthető a támogatás hatására bekövetkező jövedelemnövekedés.

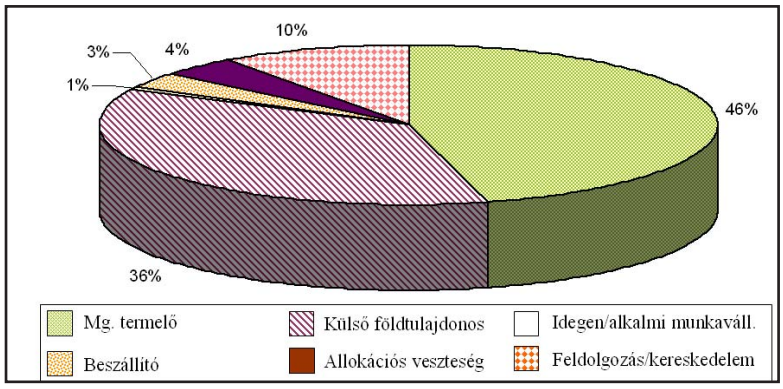
Emlékeztetni kell azonban arra, hogy a többletjövedelem hosszabb távon nem marad meg a gazdálkodóknál, mert kapitalizálódik a megemelkedő földárakban. Így aki a későbbiekben szándékozik termőföldet venni vagy bérelni, annak magas árat (bérleti díjat) kell érte fizetnie, és az így megnövekvő költségek elviszik a neki jutó támogatás jelentős részét.

A SAPS-támogatáshoz hasonló képet mutat a top-up keretében megszerezhető *kiegészítő növénytermelési támogatás* megoszlása is (2. ábra). Itt azonban már fennáll az adott növénycsoportra (GOFR-növények) vonatkozó termelési kötelezettség (a növényállomány megőrzése a virágzás kezdetéig), s így a támogatás termelésbefolyásoló szerepe kifejezettebb (bár a választható növények köre meglehetősen tág).

A mezőgazdasági termelő jövedelmét ez esetben csak a teljes támogatási összeg 46%-a gyarapítja. A részesedési arány csökkenéséből minden más szereplő profitál: a külső földtulajdonos részesedése 31%-ról 36%-ra nő, a lefelé történő támogatás-elszivárgás 5%-ról 10%-ra, az input-beszállítók részesedése pedig 1%-ról 3%-ra emelkedik. A SAPS-hoz képest

2. ábra

A kiegészítő növénytermelési támogatás megoszlása

Forrás: saját szerkesztés

jelentősebb a termelésiszerkezet-torzítás miatti (allokációs) veszteség is (4%).

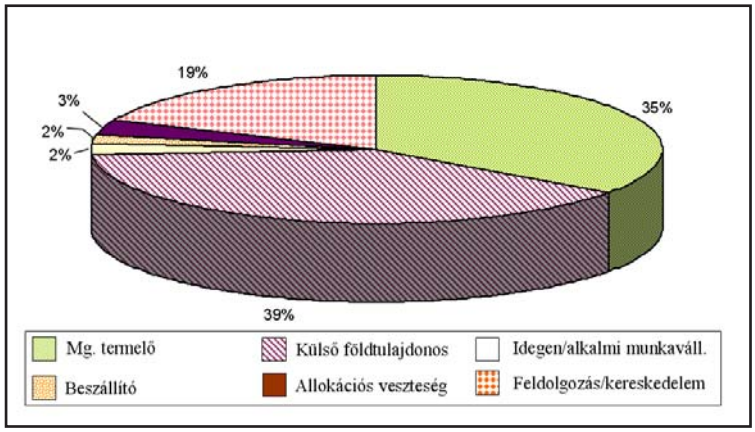
Az utóbbi bekezdés megállapításai – kisebb számszerű eltérésekkel – vonatkoztathatók a rizs top-up támogatására is. A támogatás-hatékonyság itt már 38%-ra esik vissza. A termelő szempontjából kieső támogatás nagyrészt a külső földtulajdonoshoz kerül.

A dohánytermelés top-up támogatása – főleg a Virginia dohányt illetően – annyiban sajátos az eddigiekhez képest, hogy a

referenciaárnál alacsonyabb felvásárlási árakon keresztül jelentősebb veszteség éri a termelőt. A Virginia esetében a támogatás 19%-a szivárog el lefelé (3. ábra), miközben a termelő csak 35%-ot mondhat a magáénak (vegyük azonban figyelembe, hogy ez a helyzet az általunk vizsgált 3 év átlagában állt fenn, és eltérő vagy hosszabb időszakra nem feltétlenül tekinthető érvényesnek). Meglehetősen magas a külső földtulajdonosok részesedése is a támogatásból: 39%.

3. ábra

A Virginia-dohánytermelés támogatásának megoszlása

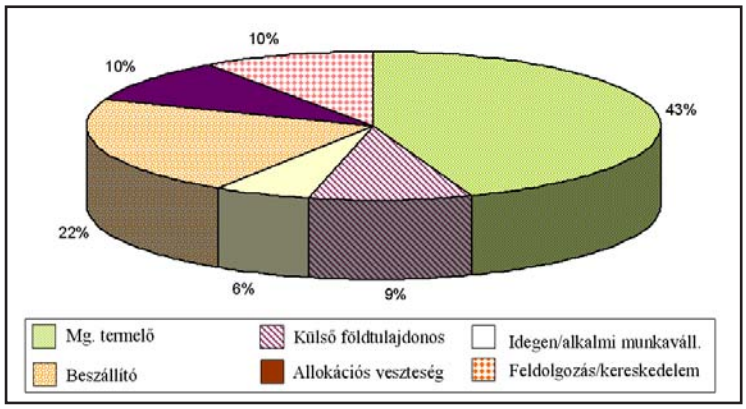
Forrás: saját szerkesztés

A Burley dohány támogatás-hatékonysága – a kisebb mértékű árveszteség következtében – már kedvezőbb: 42%.

A *tejtermelés támogatásánál* a tulajdoni hányadok és a költségarányok meghatározásánál figyelembe vettük a lekötött tömegtakarmány-termő területet is (ez minden tömegtakarmány-fogyasztó állatfajnál így történt). A támogatás-hatékonyság viszonylag magas: 43% (4. ábra). Ennek legjelentősebb forrását a saját előállítású inputok adják (28%), 8-8%-ban pedig a saját földterület és a saját munkaerő hozadékának tudható be az üzemi jö-

4. ábra

A tejtermelés támogatásának megoszlása

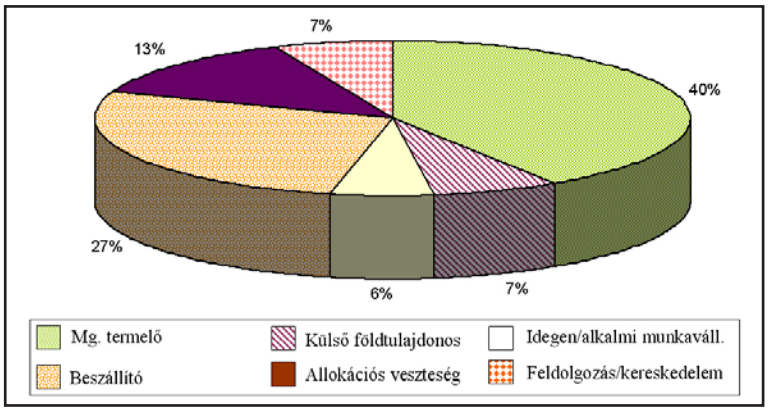
Forrás: saját szerkesztés

vedelemnövekedés. A veszteségek – csökkenő sorrendben – az input-beszállítók (22%), a mezőgazdaságot követő vertikális fázisok, illetve az allokációs veszteségek (mindkettő 10%), továbbá a külső földtulajdonosok (9%) és végül az idegen munkavállalók (6%) oldalán mutathatók ki.

A *hízottbika-tartás támogatás-hatékonysága* (5. ábra) hasonló a tejtermeléshez: az üzemi jövedelmet az eredeti támogatási összegnek 40%-a gyarapítja. Kiemelhető az input-beszállítók részesedése (27%), jelentős továbbá az allokációs veszteség is (13%).

5. ábra

A hízottbika-tartás támogatásának megoszlása

Forrás: saját szerkesztés

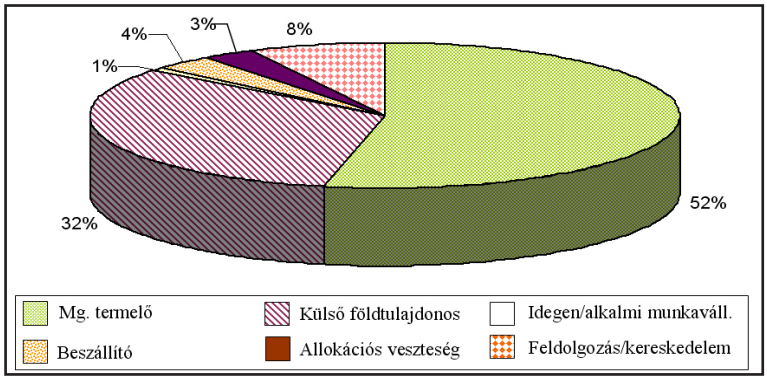
Kedvezőnek minősíthető az *anyajuhtartás támogatás-hatékonysága*: a termelő 53%-kal részesedik a támogatásból, míg az input-beszállítónak 16%, a külső földtulajdonosnak 13%, az idegen munkavállalónak pedig 10% jut.

Vizsgáljuk meg végül *a kiválasztott közvetlen támogatások összesített hatékonyságát* is, amely az összetevők hatékonyságának súlyozott átlagaként adódik (6. ábra).

Az általunk vizsgált közvetlen támogatások 2006. évi összege 179,6 milliárd Ft volt. Ennek 52%-a, 93,3 milliárd Ft gyarapította a mezőgazdasági vállalkozások jövedelmét. Az adófizetőknek és a fo-

6. ábra

A közvetlen támogatások összesített megoszlása

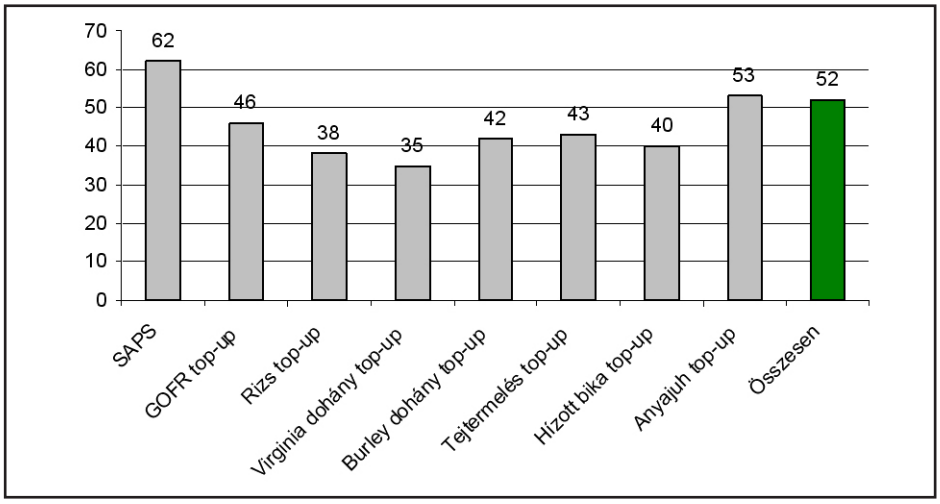
Forrás: saját szerkesztés

gyasztóknak tehát csaknem 2 Ft-ról kellett lemondaniuk azért, hogy a termelők jövedelme 1 Ft-tal növekedjen. Az agrártámogatások jelentős haszonélvezői voltak (32%-os részesedéssel) a parcelláikat bérbeadó földtulajdonosok (részben nyilván maguk is jelenlegi vagy egykori gazdálkodók), valamint a feldolgozók, felvásárlók és a fogyasztók (8%). Az ipari eredetű eszközök és ráfordítások beszállítói 4%-os részesedést mondhattak magukénak, allokációs veszteség formájában pedig 3%-os mértékű jövedelemkiesés adódott.

A támogatás-hatékonyságot *támogatástípusonként* értékelve (7. ábra) – az előzetes várakozásokkal összhangban – a termelésről leválasztott, termelési kötelezettséget nem jelentő SAPS-támogatás bizonyult a legkedvezőbbnek (62%-os támogatás-hatékonyság). Jónak mondható a széles termékválasztékot lehetővé tevő GOFR top-up támogatás hatékonysága is (46%). Az anyajuhtartás támogatása viszont arra utal, hogy egy termeléshez kötött támogatás is lehet hatékony (53%), ha megfelelően rugalmas a termék (juhtej, juhhús) iránti kereslet és alacsonyak az allokációs költségek (a termelésben lekötött erőforrásoknak korlátozott az alternatív felhasználása).

7. ábra

A támogatás-hatékonyság összehasonlítása

Forrás: saját szerkesztés

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

(1) Dewbre, J.H. – Anton, J. – Thompson W. (2001): The transfer efficiency and trade effects of direct payments. American Journal of Agricultural Economics 83(5) – (2) Kovács G. (szerk.) – Czárl A. – Kürthy Gy. – Varga T. (2008): Az agrártámogatások hasznosulása. Agrárgazdasági Tanulmányok 2008. 2. sz. Agrárgazdasági Kutató Intézet – (3) OECD (2001a): Market Effects of Crop Support Measures. Paris (4) OECD (2001b): The Incidence and Transfer Efficiency of Farm Support Measures. Paris